

УДК 37(09)

DOI10.24412-2413-2004-2022-2-40-51

АСОСҲОИ НАЗАРИЯИ БАЙНОМАТНИЯТ *Мисбоҳиддини Нарзиқул, д.и.ф., профессори кафедраи таърихи адабиёти тоҷики Донишгоҳи миллии Тоҷикистон; Ашӯрова Нодира, н.и.ф., дотсент, унвонҷӯи кафедраи таърихи адабиёти тоҷики Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (Тоҷикистон, Душанбе)*

ОСНОВЫ ТЕОРИИ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТИ *Мисбоҳиддини Нарзиқул, д-р филол. наук, профессор кафедры истории таджикской литературы Таджикского национального университета; Ашӯрова Нодира, канд. филол. наук, доцент, соискатель кафедры истории таджикской литературы Таджикского национального университета (Таджикистан, Душанбе)*

FOUNDATIONS OF THE THEORY OF INTERTEXTUALITY *Misbohid dini Narzikul, Doctor of Philology, Professor of the department of the history of tajik literature, under the Tajik National University; Ashurova Nodira, candidate of philology, associate Professor, applicant of the department of the History of Tajik Literature, under the Tajik National University (Tajikistan, Dushanbe), E-MAIL: shokhnoma@mail.ru*

Калидвожаҳо: теория, интертекстуальность, Жерер Женет, паратекстуальность, метатекстуальность, архитекстуальность, гипотекстуальность

Дар мутолиоти адабии замони муосир муносибати миёни матнҳои гуногун, ки дар як маҳдудии муайяни замони ва ё фосилаи замони дуре офарида шудаанд, бо истилоҳи байноматният (интертекстуальность) ифода мешавад. Назарияи байноматният адабиётшиносиро моҳиятан аз назари таҳлили ҷанбаҳои гоҷавию мавзӯии матн мукамал гардонид. Ин назария аз афкори забонишиносии Михаил Бахтин сарчашма гирифта, то ба коргоҳи назарияпардозии Жерер Женет такмил ёфта, дар мутолиоти адабнажӯҳии ҷаҳони муосир ба ҳукми анъана даромадааст. Фарзияи аввали матраҳ дар назарияи байноматният чунин аст, ки мутолиаи дақиқ ва дарки ҳамаҷонибаи ин ё он матни мавриди мутолиа бидуни ба эътибор гирифтани матнҳои пешин ё ҳамзамони муаллиф номумкин аст. Дуюм, ҳеҷ асари адабие аз осори пеш аз худ ҳудо буда наметавонад, миёни онҳо ба навъе иртибот ҷой дорад. Сеюм, дар натиҷаи мутолиаи байноматниӣ пешматнҳои асарҳои ҷудогоноро ба таври мушаххас муайян кардан мумкин аст. Чорум, мутолиаи байноматният ҳам миёни асарҳои аз назари мавзӯӣ ҳамгуну аз назари сохтор ҳамтарҳ ва ҳам миёни асарҳои тамоман гуногун метавонад сурат бигирад. Панҷум, барои ворид шудан ба таҳқиқ бар асоси ин назария огоҳии қаблии муҳаққиқ аз мавзӯи асар, доираи густириши он дар паҳноии адабиёти гузаштаю муосир ва ҷаҳонбинии муаллифи асари мавриди таҳқиқ қароргирифта ва пешматн муҳим аст. Дар ин мақола асосҳои назарияи байноматният бо таърифи назарияи Жерер Женет ва дар муқоиса ба назарҳои дигар назарияпардозон таҳқиқ шудааст.

Ключевые слова: теория, интертекстуальность, Жерер Женет, паратекстуальность, метатекстуальность, архитекстуальность, гипотекстуальность

В современных литературных исследованиях отношение между различными текстами, созданными в одной временной рамке или в отдалённой временной дистанции,

обозначается термином *интертекстуальность*. Эта теория, которая восходит к лингвистическим воззрениям Михаила Бахтина, совершенствовалась в теоретических работах Жерар Женет и стала традицией в современном мировом литературоведении. Первое предположение теории интертекстуальности сводится к тому, что тщательное исследование и всестороннее восприятие того или иного текста, не представляются возможным без принятия во внимание предшествовавших текстов или текстов времени автора. Второе, ни одно художественное произведение не может находиться в изолированности от предшествовавших ему произведений. Между ними существует определённая связь. Третье, вследствие интертекстуального исследования представляется возможным конкретным образом установить предшествовавшие тексты отдельного произведения. Четвёртое, интертекстуальное исследование представляется возможным провести как между сходными по теме, структуре и композиции произведениями, так и между совершенно разными произведениями. Пятое, для проведения исследования на основе этой теории важна предварительная осведомлённость исследователя о теме произведения, круг её распространения в просторах предшествовавшей и современной литературы и мировоззрение автора рассматриваемого произведения. В предлагаемой статье рассмотрены основы теории интертекстуальности с акцентом на теорию Жерар Женет и воззрений других теоретиков. Теория интертекстуальности, по существу, усовершенствовала литературоведение с точки зрения анализа идейных и тематических аспектов.

Key- words: *theory, intertextuality, Gerard Genette, paratextuality, metatextuality, architextuality, hypotextuality*

In modern literary studies the relationship between different texts created in the same time frame or in a remote time distance is denoted by the term «intertextuality». This theory traced back to the linguistic views of Mikhail Bakhtin, was improved in the theoretical works of Gerard Genette and has turned into a tradition in modern world literary criticism. The first assumption of the theory of intertextuality is reduced to the fact that a thorough study and comprehensive perception of a text is not possible without taking into account the previous texts or those ones of the author's time. Second, not a single work of art can be isolated from the ones that preceded it. There is a definite connection between them. Third, as a result of a intertextual research, it is possible to establish in a concrete way the previous texts of a separate work. The fourth, it is possible to carry out intertextual research both between works that are similar in theme, structure and composition, and between completely different works. Fifth, in order to conduct a study on the basis of this theory it is important that the researcher were preliminarily aware of the topic of the work, the range of its distribution in the vastness of the previous and modern literature and the worldview of the author of the work in question. This article considers the foundations of the theory of intertextuality with an emphasis on the theory of Gerard Genette and the views of other theoreticians. The theory of intertextuality has essentially improved literary criticism under the angle of analyzing ideological and thematic aspects.

Муносибати миёни матнҳои гуногуне, ки дар як маҳдудаи муайяни замони ва ё фосилаи замони дуре офарида шудаанд, дар мутолиоти адабии замони муосир бо истилоҳи байноматният (интертекстуальность) ифода мешавад. Ин навъи мутолиоти адабӣ аз нуқтаи назари адабӣ, қабл аз ҳама, барои дарки ҷанбаҳои маъноии матни адабӣ, қоидаҳои ҳондан, маърифат ва умқи моҳияти матн мусоидат менамояд. Чунонки Н. Пъего-Гро навиштааст, “интертекстуальность выводит на сцену смысловые особенности литературного текста, условия его прочтения, его восприятие и глубинную природу” [8, с. 112].

Масъалаҳои мазкур ба хусусиятҳои ғоявию мавзӯии матн алоқаманданд, аз ин ҷиҳат, назарияи байноматният адабиётшиносиро моҳиятан аз назари таҳлили чанбаҳои ғоявию мавзӯии матн мукамал мегардонад [4, с. 3].

Назарияи байноматният, ки аз афкори забоншиносии Михаил Бахтин сарчашма гирифта, то ба коргоҳи назарияпардозии Жерер Женет такмил меёбад, имрӯзҳо дар мутолиоти адабпажӯҳии ҷаҳони муосир ба ҳукми анъана даромадааст. Ин масъала то ба ҳаде дар коргоҳи назарияпардозии Ж. Женет аҳамият пайдо кардааст, ки вай мавзӯи поэтикаро “тароматният ё таолии матнии матн” [29, с. 1] медонад. Баъзе муҳаққиқони рус ҳам ба имкони зуҳури поэтикаи байноматнӣ (“интертекстуальной поэтики” или “поэтики интертекста”) ҳамчун шоҳаи нави адабиётшиносии дар таҳқиқи филологии матн ишора кардаанд. Масалан, Т. Н. Васильчикова дар натиҷаи баррасии масъалаи марҳалаҳои асосии ташаккули таърихӣ назарияи байноматнӣ дар филология (теория интертекста в филологии) чунин мушоҳида кардааст: “Особенно важно отметить, что с интертекстуальной теорией Г. К. Косиков связывал возможность появления нового исследовательского направления в отечественном литературоведении – интертекстуальной поэтики, или поэтики интертекста” [3, с. 194].

Дар адабиётшиносии тоҷик ба масъалаи байноматният камтар тавачҷуҳ шудааст, аммо дар таҳқиқоти донишмандони хориҷӣ, аз ҷумла муҳаққиқони рус ва ҳамзабонони мо дар ин хусус бахсҳои зиёде сураг гирифта, таҳқиқоти қобили тавачҷуҳ сураг гирифтаанд. То ҷое, ки мо огоҳӣ дорем, доир ба ин масъала дар кишвари мо танҳо адабиётшинос М. Низомов дар конференсияи ҷумҳуриявии анъанавии Донишгоҳи милли Тоҷикистон дар соли 2020 матлабе ироа кардааст, ки фишурдаи он ба мо дастрас аст. Маърузаи ӯ “Равобити байноматнии достони “Юсуф ва Зулайхо”-и Ҷомӣ ва “Аҳсан-ул-қасас”-и Аҳмади Ғаззолӣ” унвон дорад. Аз шумори донишмандони хориҷӣ, ки дар партави назарияи байноматният таҳқиқ анҷом додаанд, назарияпардозон ва муҳаққиқон Ж. Женет, Ю. Кристева, Г. Каргмел, Ҷ. Садерс, Пин Майкл, Н. Пьеге-Гро, М. Л. Гаспарова, Т. Н. Васильчикова, А. В. Кремнева, Зулфиқор Алломии Меҳмондӯстӣ ва Нафиса Муродӣ, дуктур маҳдӯхт Пурҳоликии Ҷатрудӣ ва Алӣ Боғдори Дилғушо, Ҷамила Санҷарӣ, Баҳман Номвари Мутлақ, Ҷомиди Софӣ, Марям Ҷалолӣ, Бобак Аҳмадӣ, Фарход Нодирӣ ва Самия Нодирӣ, Мавлуд Тилоӣ ва ҳамкоронаш, Маҳмуди Обидӣ ва дигаронро метавон ном бурд, ки мо бо асарҳояшон шинос шудем [29; 30; 6; 31; 11; 8; 4; 3; 5; 25; 13; 16; 23; 17; 18; 12; 9; 26; 19; 20]. Барои шиносӣ бо асосҳои назарияи байноматният, маҳсусан, китобҳои “Введение в теорию интертекстуальности”-и Н. Пьеге-Гро, “Даромаде бар байноматният”-и Баҳман Номвари Мутлақ [23] ва дигар асару мақолаҳои муҳаққиқони хориҷӣ Ю. Кристева, Ж. Женет, Н. Пьеге-Гро, Г. Каргмел, Ҷ. Садерс, Пин Майкл, ки мо бо асарҳои онҳо аз тариқи тарҷумаи русӣ ва ташреҳоти назариётшон дар мақолаҳои донишмандони эронӣ шинос шудем, муфид ҳастанд. Барои баррасии муносибати миёни ду асар ва ё як асар бо асарҳои дигар аз ҳамин назария ва дидгоҳҳои ироашуда дар таълифоти донишмандони мазкур истифода кардан мумкин аст. Мақсади мо дар ин мақола ба тарҳи комили назарияи мазкур пардохтан нест, балки барои ошноӣ пайдо кардан ба асосҳои назарияи байноматният, ки аз он ҳамчун шеваи маъмул дар баррасии байноматният истифода кардан мумкин аст, тавачҷуҳ хоҳем кард.

Фарзияи аввали матраҳ дар назарияи байноматният чунин аст, ки мутолиаи дақиқ ва дарки ҳамаҷонибаи ин ё он матни мавриди мутолиаи бидуни ба эътибор гирифтани матнҳои пешин ё ҳамзамони муаллиф номумкин аст. Дуюм, ҳеҷ асари адабие аз осори пеш аз худ ҷудо буда наметавонад, миёни онҳо ба навъе иртибот ҷой дорад. Сеюм, дар натиҷаи мутолиаи байноматнӣ пешматнҳои асарҳои ҷудогоноро ба таври мушаххас муайян кардан мумкин аст. Чорум, мутолиаи байноматният ҳам миёни асарҳои аз назари мавзӯӣ ҳамгуну аз назари сохтор ҳамтарҳ ва ҳам миёни асарҳои тамоман гуногун метавонад сураг бигирад. Панҷум, барои ворид шудан ба таҳқиқ бар асоси ин назария огоҳии қаблии муҳаққиқ аз

мавзӯи асар, доираи густариши он дар паҳнои адабиёти гузаштаю муосир ва ҷаҳонбинии муаллифи асари мавриди таҳқиқ қароргирифта ва пешматн муҳим аст.

Ба масъалаи иртиботи миёни як матн бо матни дигар бори аввал Михаил Бахтин аз нигоҳи таҳқиқи забоншиносӣ рӯи матни адабӣ диққат карда буд. Ҷустуҷӯҳои ин донишманди тавоно аз андешаҳои забоншиносии маъруфи швetsарӣ Фердинан де Сосур (1857-1913) сарчашма мегирад, ки атрофи нишонаҳои забоншинохтӣ пешниҳод гардида буд [14, с. 76]. “Мувофиқи назарияи “диалогизм”-и Бахтин, – менависад М. З. Низомӣ, – ҳеҷ асари адабие бидуни робита бо асарҳои дигар ба вучуд намеояд ва бадеҳист, ки миёни осори аз нигоҳи мавзӯ ва мундариҷа наздик робитаи матнӣ вучуд дорад” [7, с. 223]. Асосҳои назарияи кашф ва баррасии робитаи миёни матнҳои мухталифро М. Бахтин дар соли 1921 бунён ниҳода буд. Вай дар китоби “Проблемы поэтики Достоевского” [2] барои тафсири робитаи миёни матнҳо аз истилоҳи гуфтугӯ (диалог) истифода кард. Гуфтугӯи миёнаматнӣ, аз назари М. Бахтин, чунин аст, ки “дар як матни мушаххас муколамае пайваста миёни он матн ва мутобиқи дигар, ки берун аз он матн вучуд доранд ва ҳатто авомили фароматнӣ ва иҷтимоӣ дар ҷараён аст” [21, с. 181].

Баъд аз М. Бахтин донишмандони дигар паҳнои дидгоҳии ӯро густариш дода, онро аз ҷиҳати назарӣ такмил карданд. Дар такмили ин назария саҳми муҳаққиқи булғорӣ сокини Фаронса, файласуф ва мунаққиди адабӣ Юлия Кристева ва мунаққиди фаронсаӣ Жерар Женетт хеле бузург аст. Ю. Кристева дар натиҷаи идома додани таҳқиқоти М. Бахтин барои таъйини робитаи миёнаматнӣ истилоҳи “байноматният”-ро истифода кард. Махсусан, солҳои охир аксарияти пажӯҳишҳои байноматнӣ дар асоси назарияи Жерар Женетт сурат мегирад, ки истилоҳи марказии ӯ “тароматният” буда, чунонки поёнтар тавзеҳ хоҳад ёфт, фарогиртар аз ду истилоҳи пешин мебошад.

Истилоҳи “байноматният”, мувофиқи ташреҳи аксари муҳаққон, истилоҳест, ки дар охири солҳои 60-уми асри XX аз ҷониби Юлия Кристева дар заминаи назарияи гуфтугӯ (диалогизм) ва чандсадоӣ (полифония)-и М. Бахтин пешниҳод шудааст [7, с. 273]. Ба сурати дақиқ, дар соли 1966 Юлия Кристева “ба баҳс дар бораи пӯёӣ ва чандмаъноии матн ва авомили эҷодкунандаи ин пӯёӣ пардохта” [25], бо мутобиқа ва ташреҳи асарҳои М. Бахтин ба назарияи байноматният расида ва нишон додааст, ки ҳар асар “маҳсули таомули хостгоҳҳои мухталифи он аст ва ҳамин мавзӯ дар даруни матн ҷунбишу пӯёии маъноӣ ҳосил мекунад” [23, с. 65]. Ҳамин тавр, “дар миёни муҳаққиқони постструктуралист ва постмодернист Юлия Кристева чун муассиси назарияи байноматният (интертекстуальность) шинохта шудааст” [7, с.227].

Юлия Кристева, вақте ки истилоҳи байноматният (Intertextuality)-ро пешниҳод кард, манзураш иртиботи мушаххаси як матн ба матни дигар набуд, балки ҳар навъ робитаи миёни матнҳои гуногунро дар назар дошт. Мувофиқи назарияи ин муҳаққиқ, дар байноматният масъалаи муҳим гуфтугӯи миёни матнҳо аз назари фасли муштараки миёни онҳост, ки аз сатҳҳои гуногун ошкор шуданаш мумкин аст. Вай бар он аст, ки ҳар матне сурати дигаргуншудаи матне дигар аст, ки пеш аз ӯ ё ҳамзамон бо вай навишта шудааст.

Баъди Кристева донишмандоне, ки пажӯҳишро дар заминаи назарияи байноматният ба таври ҷиддӣ идома додаанд, Ролан Барт, Филип Сурлас, Жак Дарида, Жерар Женетт, М. Риффатер, Натали Пего Гро, У. Эко, Ю. М. Лотман, Г. К. Косиков ва дигарон мебошанд, ки назарияи мазкурро аз ҷиҳатҳои гуногун такмил карданд. Масалан, мунаққиди фаронсаӣ Р. Барт бар он кӯшидааст, то мафҳуми “байноматният”-ро бештар тавзеҳ бидиҳад. Мувофиқи андешаи ӯ, “ҳар матне бофти ҷадида аз гуфтаҳо ва навиштаҳои пешин аст. Рамзҳо, қавоиду улғуҳои оҳангин, бахшҳои аз забони иҷтимоӣ ва ғайра воридаи матн мешаванд ва дар он дубора тавзеҳ мешаванд...” [27 с. 162; 26, с. 170]. Инчунин, ин

муҳаққиқ бар он аст, ки нависандаи мудерн ба ёрии пешнавишта ва пешхондаҳо, ки онҳоро аз фарҳангҳои мухталиф дарёфт кардааст, матни худро дар фазои чандбӯдӣ халқ мекунад [28, с. 39]. Аз ин ҷо бармеояд, ки дар таҳқиқи байноматният истифода аз равишҳои маъмул дар адабиёти татбиқӣ ҳам имконпазир аст.

Таърифи ба байноматният пешниҳод кардаи И. В. Арнольд фарогиртар буда, матлабҳоеро дар бар мегирад, ки онҳо дар тароматният бахшбандӣ шудаанд: “Под интертекстуальностью понимается включение в текст либо целых других текстов с иным субъектом речи, либо их фрагментов в виде маркированных или немаркированных, преобразованных или неизменённых цитат, аллюзий, реминисценций” [1, с. 21].

Дар ин таъриф ба ду масъала бояд тавачҷух кард: якум, ҳузури пешматн дар бешматн ба сурати фарогир ва ё қисман, вале дар ҳар ду ҳолат бо тарзи баёне дигаргуна тасвир шуда ва дуом, мавҷудияти иқтибосҳои ошкор ё пинҳон, тағйирдодашуда ё ивазнашуда, талмех, киноя, тазмин дар матни дуом.

Дар миёни назарияпардозони то ин ҷо ёдшуда, чунонки дар боло зикр шуд, ба андешаҳои Жерар Женетт бисёр тавачҷух шудааст, чунки назарияи вай дар муқоиса ба дигарон густардатару бонизомтар аст. Ин муҳаққиқ дар баррасии робитаи миёни як матн бо матни дигар муваффақиятҳои бештар ба даст оварда, таҳқиқи низоммандро пешниҳод кардааст. Аз ҷумла, чунонки қаблан зикр шуд, ӯ мафҳуми “тароматният” (Transtextuality)-ро пешниҳод мекунад, ки дар мавриди таъйини маҷмуаи робитаи миёни матнҳо нисбат ба термини “байноматният” фарогиртар аст. Нигоҳи тозаӣ ӯ дар ин нукта аст, ки вай таҳти мафҳуми истилоҳи пешниҳодкардааш иртиботи миёни ҳама гуна матнро дар назар дорад. Зеро як матн хоҳ ба сурати ошкор ва хоҳ ба таври пинҳонӣ ҳатман дар робита бо матнҳои дигар қарор дорад [29, с. 2]. Ба ибораи дигар, дар тароматният ҳар матне “ҳосили иҷтимоӣ аҷзои мутуни пеш аз худ аст, гӯӣ бофти ҷадидест, ки тору пуди он аз нақли қавлҳо ва суханони гузаштагон танида мешавад” [26, с. 180].

Назарияи Ж. Женетт дар натиҷаи густариши доираи навҷӯиҳои Ю. Кристева шакл гирифта, фарқаш дар он аст, ки вай робитаи миёни як матни мушаххасро бо матнҳои дигар ё ғайри худ ба назар гирифта, онро бо истилоҳи дигари фарогиртар баён кард. Инчунин, Женетт, чунонки дар поён хоҳем дид, “тароматният”-ро ба навъҳо ҷудо кард, ки “байноматният” яке аз қисмҳои он аст.

Таҳти мафҳуми “тароматният”, ки дар адабиёти илмӣ онро “дигарматният” ҳам гуфтаанд [13, с. 23], Женетт панҷ навъи муносибат ва омилҳоеро дар назар дорад, ки дар пазириш ва дарёфти матн нақш доранд. Тавзеҳи равобити панҷгонаи байни матнҳо, ки ин муҳаққиқ дар назар дорад, аз рӯйи тавзеҳи муҳаққиқони хоричӣ ва корбурди русии истилоҳоти ҳамгун, чунин аст:

1. Байноматният (интертекстуальность) – корбурди огоҳонаи матне дар миёнаи матне дигар, ё худ нишонаҳои ҳузури як матн дар матни дигар. Ҳамҳузурии миёни ду матни мушаххас ва ё як матн бо беш аз як матн, яъне беш аз як пешматн ҳам дар назар гирифта мешавад. Равишҳои корбурдӣ дар ин навъ чунин аст: иқтибос, бозгӯфт ва ё бозхонии матни пешин, сирқати адабӣ (анвои сирқат), ишора (ишороти кинояомез), нақли маъно.

Барои иқтибос навъҳо ҳам муқаррар кардаанд, ки инҳоянд: бозбинӣ (Revision), дигарсозии матн ё тадовул (Transformation), тақлиди адабӣ ё истиқлол (Pastiche), истифода аз маводи матн ё истиҳола (Interpretation), гузиданависӣ (Selective writing), баҳогузории мучаддад (Revaluation) ва ҷаъли матн ё интиҳол (Forgery) [31, с. 18-23; 13, с. 29-30].

Аз ин ҷо маълум мешавад, ки яке аз заминаҳои баррасӣ дар таҳқиқи байноматният таъйини ҳузур ва ҳудуди иқтибос аз асарҳои пешин дар асари баъдӣ мебошад, ки дар коркардҳои назарии тароматният онро пешматн ё пешнамуна номидаанд. Ба пешматн ё

пешнамуна аз чихатҳои гуногун диққат кардан мумкин аст, ба мисли таъсири пешнамуна дар пойдоиши идеяи ба вучуд овардани асар дар мавзӯи ҳамгуну ҳамтарҳ ё ғайри он, яъне идеяпарварӣ ва ё образҳои бадеии мушаххасе, ки дар пешматн офарида шуда, дар асари баъдӣ ба гунаи дигар ва ё такмилшуда таҳрир шудаанд. Дар ҳолати дуҷум таъсири ҷаҳонбинии муаллиф ҳам амре зарурӣ ва қобили тавачҷуҳи махсус аст. Иқтибоси сохторӣ ҳам дар масъалаи таъсирпазирӣ аз матни пешзамина ҷузъи муҳимми баррасӣ мебошад.

Иқтибос бино бар фаҳмиши мазкур як аҳамияти муҳимми дигар ҳам дорад ва он ин аст, ки барои аз сармояи фикрии наслҳои қадим баҳраманд гардидани наслҳои ҷадид замина фароҳам меоварад. Ба ин восита ба навъе аз ҷудоии фарҳангию адабӣ дар миёни наслҳои гуногуни ҷомеа ҷилавгирӣ мешавад [16, с. 36].

2. Пироматният (паратекстуальность) – ироаи матни адабӣ дар пайкари китоб бо кулли вижагиҳо: тарҳи рӯйи ҷилд, ҳуруф, саҳифаи унвон ва ғайра.

Мувофиқи таъкиди Ж. Женет, дар пироматният унсурҳои баррасӣ мешаванд, ки онҳо “дар оstonаи матн қарор мегиранд ва дарёфти як матнро аз сӯйи хонандагон таҳти таъсир қарор медиҳанд” [29, с. 3]. Яъне, дар пироматният сухан дар хусуси матолибест, ки то ворид шудан ба матн гуфта мешаванд ва аз ҳамин ҷихат пироматнҳо ҳамчун оstonаи матн ҳастанд. Ба мабӯҳиси пироматни як матн унвонҳо (аз назари ном, мазмун ва қонеъ кардани муҳотаб), исми ҳақиқӣ ё таҳаллуси нависанда, навъ ва жанри асар, тақдими асар, номҳои мутарҷимин, мулоҳизаҳо, хошияҳо дохил мешаванд.

Унвони асарро Ж. Женет ба се бахш тақсим кардааст: а) асли, б) дохилӣ, в) фаръӣ. Унвони асли шиносномаи мавзӯии ҳар асар аст, ки ба дарунмояи матн ишора карда, боиси ҷалби тарафдорони ҷунин мавзӯ мегардад. Гузоштани унвони хубу нақӯ бар китоб бисёр муҳим аст [29, с. 60-90].

Унвони дохилӣ дарбаргирандаи тавзеҳоти фаръии мавзӯ буда, он ҳам ба мисли унвони асли амал мекунад ва ифодакунандаи мавзӯест, ки ҳамон фасли асарро дар бар гирифтааст. Фарқи унвони дохилӣ аз унвони асли дар он аст, ки он нисбат ба унвони асли маҳдудтар буда, ҳузураш дар матн ҳатмӣ нест. Аммо барои ҳар як асар доштани унвони асли ҳатмӣ мебошад [29, с. 319].

Унвони фаръӣ “вобастагии асарро ба як гароиш ё навъи адабии хос таъйин карда” [26, с. 179], ба ин восита навъи навиштаро мушаххас мекунад, ки матн шеър аст, намоишнома аст, дoston аст ва ё ҷизе дигар. Бино ба тавзеҳи Ж Женет, “унвони фаръӣ ба нудрат аз рӯйи ихтиёру иродаи холиқи асар интиҳоб мешавад, балки ба шиддат тобеи ниёзи асру давраи пайдоиши асар аст ва навъи асарро барои хонанда мушаххас мекунад” [29, с. 97].

3. Фароматният (метатекстуальность) – тафсир ва таъвили матн. Матне ба матни дигар ба унвони марҷаъ ва ё бидуни зикри марҷаъ вобаста карда мешавад.

Манзур аз мафҳумҳои “тафсир” ва “таъвил” дар ин ҷо фаҳмиши истилоҳии онҳо дар урфи маърифатии роиҷ дар шинохти улуми адабии асримиенагии форсу тоҷик нест. Балки, мувофиқи фаҳмиши роиҷ дар маърифати робитаи миёни матнҳо, “фароянди аҳзи маънӣ тавассути муҳотаб аз матнро таъвил ё хониш меноманд” [14, с. 76]. Ва ҳамин тавр, “тафсир” навъе аз сурати васеи дарки маънии матн аст, ки бо тавачҷуҳ ба низомҳои маъмул ва суннати адабӣ хонанда қодир ба дарёфти маънии матн мешавад.

Асоси илмии фароматниятро робитаи тафсирию таъвилие ташкил медиҳад, ки бар мабнои шеваҳои роиҷи нақди адабӣ сурат мегирад. Масалан, дар матн ба андешаҳои дучор шудан мумкин аст, ки он ҷо сухан ба таври мустақим ё ғайри мустақим ба нақди матни дигар (пешматн) пардохта мешавад, ё худ ба матолибе дучор шудан мумкин аст, ки ба навъе фарогири интиқод бар орову афкори муаллифи пешин ё муосир (пешматн) аст.

Сухани Ж. Женет дар хусуси фароматният чунин аст: “Фароматният шомили робитаи интиқодии байни як матн ва матни дигар аст, хоҳ аз матни шарҳдодашуда ошкоро ёд шавад, хоҳ фақат бе сарусад ба он ишора шавад, шарҳе, ки як матнро ба матне дигар рабт медиҳад, бидуни он ки лузуман аз он ёд кунад. Ин робита ба бехтарин шакл ҳамон нақд аст” [29, с. 104].

4. Сарматният (архитекстурность) – ду фаҳмиш дорад: якум, ба сурати кулӣ, ҷой гирифтани матн дар куллияте аз мутун; дуум, ба маънии хос, шинохтани жанрҳои адабӣ.

Тавзеҳи Ж. Женет дар бораи сарматният чунин аст: “Манзурам аз сарматният ҳар робитаест, ки матни “б”-ро (, ки онро забарматн меномам,) бо матни қадимитар – “алиф”, (ки онро зерматн меномам,) муттаҳид мекунад ва ба он ба гунае пайванд меҳурад, ки аз навъи шарҳу тавзеҳ нест” [29, с. 5].

5. Забарматният ё бешматният (гипотекстуальность) – робитаи пешматн (матне мутақаддам) бо пасматн (матне мутааххир). Ин ҷо ба навъе такрори пасматн ҷой дорад. Манзур аз пешматн матни куҳан буда, асари нав бо мафҳуми бешматн ҳам ифода мешавад. Яъне, дар бешматният, пеш аз ҳама, на ҳузури як матн дар матни дигар, балки таъсири як матн бар матни дигар баррасӣ мешавад.

Дар таҳқиқоти Ж. Женет бешматният мавқеи муҳим дошта, ҳаҷман нисбат ба дигар навъҳо густардатар аст. Вай назарияи бешматниятро чунин тавзеҳ додааст: “Ҳар робитае, ки матни “б” (забарматн)-ро бо матни “алиф” (зерматн) муттаҳид кунад, ба шарте, ки матни “б” тафсири матни “алиф” набошад, бешматният хонда мешавад” [29, с. 5].

Дар ин иқтибос фикри муҳими қобили диққат ин аст, ки дар бешматният ба баррасии робитаи миёни ду матни адабӣ ба сурате пардохта мешавад, ки агар бешматн (hypertexte) тафсири пешматн (hypotexte) набошад. Ба ибораи дигар, ғайр аз матни тафсир ҳама гуна матни дигар қобилияти муқоиса бо матни монандро пайдо мекунад.

Ба таври кулӣ, дар мутолиоти бешматният ба ду нукта бояд таъҷҷуб шавад: а) нукот ва матолибе, ки нависанда онҳоро аз пешматн мегирад ва дар ҳамин мавқеъ бархурди миёни бешматн ва пешматн (ё пешматнҳо), ё худ асари чадид ва асари (ё асарҳои) куҳан зоҳир мешавад; б) нукот ва матолибе, ки нависанда онҳоро ҳудаш бар асоси андешаҳо, таҷрибаҳои шахсӣ ва мушоҳидаҳои ҳаётӣ менависад. Дар ҳамин бахш аст, ки дар матни чадид афзудагӣҳо ба назар мерасанд ва як асари қомилан тоза, албатта, бо такозоҳои гуногун, вале дарҳури ниёзҳои ҷомеи замон, офарида мешавад. Барои огоҳии бештар ба нукоти мазкур қофист, то ба таҳрирҳои гуногуни “Калила ва Димна” дар давраҳои гуногуни таърихӣ аз ҷониби шоирону нависандагон тавачҷуб бишавад. Ҳар нависанда дар таҳрири худ ниёзи ҷомеаи худро ба эътибор гирифта, ҳатман матолиберо ба матн асли афзудааст. Аз ин ҷо чунин бардошт ҳам саҳеҳ менамояд, ки хондани як пешматни мушаххас ё якчанд пешматни гуногун ва навиштани матлабҳои нав боиси эҷоди асари чадид мешавад.

Ҳамин тавр, пешматн бояд хусусияти барангезандагӣ дошта бошад. Ж. Женетт бо таъкид бар ин нукта, ки “ҳеҷ асари адабие нест, ки асари дигарро барнаянгезад”, бешматниятро буъди ҷаҳонии адабиёт ҳисобидааст [30, с. 18; 19, с. 100]. Аз ин ҷо маълум мешавад, ки ҳамаи асарҳо аз ҷанбаи бешматният бархурдор ҳастанд, вале дараҷаи мавҷудияти матолиби афзуда дар онҳо мухталиф аст, дар баъзе камтар ва дар бархе фарогиртар руҳ менамояд. Барои муайян кардани дараҷаи бешматният, дар баробари таъсири ошкорои пешматн, тавачҷуб ба таъсири ҷузъию пинҳонӣ дар матни асар бисёр муҳим аст. Бояд ба ин нукта ҳамеша диққат кард, ки доираи мутолиот ва баррасӣ перомуни бешматният фаротар аз як пешматн буда, маҷмӯае аз чанд матнро дар бар мегирад; дар сурате ки қисмҳои дигари тароматният ҷанбаҳои гуногуни як матнро нишон медиҳанд. Байноматният аз ҳамин ҷиҳат аст, ки дар ҳавзаи адабиёти татбиқӣ ҳам ҷойгоҳи

махсусе пайдо мекунад, чунки “бо мачмӯае аз фарҳанг ва адабиёти милали мухталиф мувочех мешавад” [19, с. 101].

Чунин ақида ҳам мавҷуд аст, ки “бақоргирии аносири куҳанматн (пешматн) дар асари ҷадид (бешматн) ҳамон чизе аст, ки дар балоғати суннатӣ ба он иқтибос гуфтаанд” [12, с. 5-6]. Аммо ба ин тавзеҳ, ки манзур аз иқтибос дар ин ҷо нақли қавли мустақим набуда, балки “матне хулосашуда аз як асар аст, ки имкони ошноии аввалия бо он асарро фароҳам мекунад” [13, с. 29]. Агар бардошт аз як матн дар натиҷаи тағйироти сегонаи “ҷобачой”, “шабоҳатсозӣ”, “тафсирсозӣ” ба вучд ояд, он ҳам дар доираи иқтибос мутолиа ва баррасӣ мешавад.

Дар бешматният илова бар чигунагии ба матни пешматн афзудани матлаби ҷадид доманаи густариши матнҳо дар ҷомеаи башарӣ ҳам баррасӣ мешавад. Ин тариқи мутолиа доманаи васеъ паҳн мекунад ва ба таҳқиқи муқоисавӣ мепайвандад. Таҳқиқоте, ки дар заминаи робитаҳои адабӣ анҷом шудаанду дар оянда сурат хоҳанд гирифт, аз назари равишшиносӣ ба адабиёти татбиқӣ наздикӣ доранд.

Женетт дар баъзе таҳқиқоти худ ба масъалаи бешматният аҳамияти зиёд дода, дар ин хусус баҳси муфассал анҷом додааст. Мувофиқи назарияи ӯ, бешматният ба баррасии робитаи миёни ду матне мепардозад, ки бар асоси баргирифтагӣ ва иштиқок сурат гирифта бошад [29, с. 2]. Дар навбати худ, робитаи баргирифтагӣ ба ду баҳши кулӣ тақсим мешавад: баргирифтагии тақлидӣ (ҳамонгунагӣ) ва баргирифтагии тарогунагӣ (дигаргунагӣ).

Ба сурати мазкур боз ҳам назарияи Ж. Женатро бозгӯ ва баррасӣ кардан мумкин аст, ки бо ин ҳол сухан ба дарозо меанҷомад. Бинобар ҳамин, дар ин ҷо ба хулосаи мачмӯаи андешаҳо ва тафовути назарҳои ӯ ишора мекунем, ки чунин аст: Ж. Женет мутолиа ва таҳқиқро оид ба робитаи байни як матн бо матнҳои дигар ба таври муқаммал густариш дода, онро аз ҳолати назарӣ ба амалию қорбурдӣ расонид; вай баъд аз пешниҳоди дидгоҳҳои мушаххаси худ дар хусуси омилҳои, ки як матнро дар иртибот бо матнҳои дигар қарор медиҳанд, дар охир ба чунин натиҷа расидааст, ки мавзӯи поэтика “тароматният ё таолии матнии матн” [29, с. 1] аст; Ж. Женет ҳама гуна робитаи миёни як матн бо матнҳои дигарро таҳти мафҳуми куллии “тароматният” ифода карда, онро ба таври низомманд ба панҷ даста тақсим мекунад, ки дар боло бо онҳо шинос шудем; ба панҷ навъ ҷудо кардани муносибати миёни матнҳо дар қоргоҳи назарии ин муҳаққиқ аз он шаҳодат медиҳад, ки ӯ ба масъалаи таъсири таассур нисбат ба дигарон бо назаре резбинонатар муносибат карда, илова бар робитаи ошқорои миёни матнҳо ба робитаи пинҳони онҳо низ тавачҷуҳ нишон дод; то қабл аз Ж. Женет ҳама гуна робитаи байни матнҳо дар қолаби назарияи байноматният баррасӣ мешуд, ӯ исбот кард, ки робитаи миёни матнҳо бисёр амиқтару густардатар аз фарогирии мафҳуми байноматният буда, дар ҳамаи сатҳи матн вучуд дорад. Дар суртае ки дар байноматният асосан ба ҳузури воқеа ва ҳақиқии як матн дар матни дигар тавачҷуҳ мешавад. Аз ин ҷост, ки байноматният дар таълимоти ин назарияпардозӣ тавоно танҳо навъе аз навъҳои тароматният ҳисобида мешавад; ниҳоят, бар асоси назарияи Ж. Женетт, байноматният ба се даста тақсим мешавад: а) сарех, б) ғайри сарех, в) зимнӣ. Баъдтар ба тавзеҳи чигунагӣ ва мушаххасоти ин навъҳо бармегардем.

Хулосаи назарияи Ж. Женетт, дар мачмӯъ, чунин аст, ки муаллифон осори худро фақат бо қӯмаки “зеҳнҳои асилу мустақил”-и худ эҷод намекунанд, балки матни асарҳои онҳо бо истифода аз пешматнҳои, ки қабл аз онҳо офарида шудаанд, тадвин мешавад. Ин сухани муҳаққиқ қавли машҳури асримиёнагии “аз китобҳо китобҳо зоида шудан”-ро ба хотир меорад, ки чунин андешаҳои шабех ва назарҳои монанд ба таълимоти назарияи байноматниятро дар миёни гуфтори муаллифони мутаффақири асримиёнагии форсу тоҷик дучор шудан мумкин аст. Масалан, дабир, нависанда ва муаррихи машҳур Абулфазл Муҳаммад ибни Хусайни Байҳақӣ дар китоби “Таърихи Байҳақӣ” ханӯз дар асри XI чунин изҳори ақида карда буд: “...ман, ки Булфазлам, китоби бисёре фуру нигаристаам, хосса ахбор, ва аз он илтиқотҳо карда, дар миёнаи

ин таърих чунин суҳанҳо аз барои он орам, то хуфтагону ба дунё фирефташудагон бедор шаванд ва ҳар кас он қунад, ки имрӯзу фардо ўро суд дорад” [10, с. 241].

Калимаи “илтиқот” дар ин қавл ба маънии “барчидан”, “баргирифтан”, “мазмуну матлаберо аз ҷое гирифтан”, “иктибоси мазмуну матлаб” мебошад [24, с. 336]. Таркиби “илтиқотҳо кардан” ба маънии чидан, барчидан, иктибос кардан аст, яъне дар ин маврид Байҳақӣ ба таври равшан ба баъзе пешнависҳои асараш ишора кардааст, ки аз китобҳои зиёд ва ахбор иборат аст. Дар натиҷаи анҷом додани ҷустур оид ба сарчашмашиносии китоби “Таърихи Байҳақӣ” пешнависи асари ўро ба таври дақиқ муайян кардан мумкин аст.

Ин андешаи моро қавли зерини А. В. Кремнева ҳам таъкият медиҳад, ки ў дар асоси андешаи муҳаққиқони амрикоӣ М. Уортон ва Дж. Стил навиштааст, ки нишонаҳои ҷудоғонаи алоқаи миёни матнҳоро дар ҳилоли андешаҳои матраҳ дар асарҳои мутафаккирони қадим ҳам дарёфтани мумкин аст: “...отдельные элементы интертекстуальности (в широком понимании этого термина) могут быть выявлены в любых видах текста и дискурса, начиная от трудов великих мыслителей прошлого, таких как “Диалоги” Платона и “Поэтика” Аристотеля. Это утверждение основывается на том, что мыслители прошлого – Платон, Аристотель и др., несомненно, осознавали наличие связи между тестами, а также между литературной и другими областями гуманитарного знания. Помимо этого, сегодня наличие глубоких знаний в области интертекстуальной теории и практики нередко побуждает многих исследователей перечитывать труды великих мыслителей прошлого, переосмысливать их с интертекстуальных позиций и находить в них зерна того, что позднее стало основой теории диалогизма М. М. Бахтина, которая, в свою очередь, послужила одним из основных источников формирования теории интертекстуальности в отечественной и зарубежной филологической науке” [5, с. 54].

Чунин андешаҳо моҳиятан ба фаҳмиши васеи мафҳуми байноматният тааллуқ дошта, дар давраҳои баъдӣ бо омӯзиши дақиқу ҳамаҷонибаи муносибати миёни матнҳо қолаби мушаххаси назарӣ пайдо кардаанд. Имрӯз истилоҳи байноматният чунон паҳноӣ васеъ пайдо кардааст, ки онро метавон дар ҷустурҳои забоншиносӣ, адабиётшиносӣ ва баъзе донишҳои дигар истифода кард. Ҳар қадом дорои вижагиҳои махсуси баррасӣ ва таҳқиқ мебошанд.

Аз мазмуни қавли дар боло иктибосшудаи Байҳақӣ ва матни “Таърихи Байҳақӣ” ин нукта ҳам маълум мешавад, ки дар ин асар се навъи бархурд бо пешматнҳо қобили таҳқиқ аст: байноматният, пероматният ва сарматният. Ин масъала боз ба таври васеъ таҳқиқ меҳаҳад. Аммо, дар маҷмӯъ ва ба сурати қуллӣ, он чи аз андешаи муҳаққиқони назарияи байноматният ва ё онҳое, ки бар мабноси назарияи мазкур таҳқиқ анҷом додаанд, маълум мешавад, ҳеҷ асаре аз асарҳои пеш аз худ ва пас аз худ мустақил нест, балки ҳар матне “пораҳое аз мутуни пеш аз худро дар даруни худ дорад ва худ дар мутуни пас аз худ идома меёбад” [25, с. 253].

Нуктаи дигар ин аст, ки доираи шинохти нишонаҳои адабӣ васеътар аз нишонаҳои забонӣ аст, ки ба он забоншиносони сохторгаро ишора кардаанд. Муаллифони осори адабӣ илова бар он ки вожаҳоро аз миёни низоми забонӣ интиҳоб мекунанд, онҳо пайрангҳо (пайранг: ривояти ҳаводиси дoston бо таъкид бар робитаи иллату маълумӣ [15, с. 58, 126]), суратҳои гуногуни жанрӣ, хусусияти шахсиятӣ, тасвирпардозихо, шеваҳои ривоятгарӣ ва “ҳатто ибороту ҷумалотро ҳам аз миёни мутуни адабии пешин ва аз суннати адабӣ бармегузинанд” [14, с. 78]. Ба ин равиш, ҷустури адабӣ дар заминаи тароматният фарохтар аз баррасиҳои сохторгароӣ перомуни мушаххасоти забонӣ мебошад.

Масъалаи дигар аҳамияти байноматният дар интиқоли сунатҳои фарҳангию адабӣ аст. Дар хусуси аҳамияти робитаи байноматният ҳам дар миёни гуфтаҳои муҳаққиқон матолиби дарҳури тавачҷуҳ ироа шудаанд. Аз ҷумла, яке аз онҳо чунин аст: “Пайвандҳои ошкор ва ниҳони матнхост, ки онҳоро аз маконе ба макони дигар ва аз замоне ба замони

дигар мунтақил мекунад” ва ба воситаи ҳамин робита “меросу суннатҳои фарҳангӣ ҳифз мешаванд” [25, с. 253-254; 23, с. 53].

Аз миёни навъҳои панҷгонаи тароматният, ки дар боло номбар шуданд, аз ҷумлаи навъҳои муҳимми он, ки дар ҷараёни таҳқиқ нисбат ба дигар навъҳо ба онҳо бештар ва муфассалтар таваҷҷуҳ сурат мегирад, байноматният ва забарматният ё бешматният мебошанд. Бешматният ба робитаи миёни “пешматн ва бешматн мепардозад” ва ҷунин робита дар сурате миёни ду асар ташхис мешавад, ки “дар матни дувум нишонаҳои сареху равшан аз матни нахустин мушоҳида шавад” [25, с. 250]. Яъне, доираи мутолиаи бешматниятро матнҳои ташкил медиҳанд, ки аз матнҳои дигар баргирифта шудаанд. Дар ин сурат ҷустори нахуст ба монанди мабҳаси сарчашмашиносӣ пайгирӣ мешавад, ки шомили ҳам сохтори дохилии асар, ҳам мухтаво ва низ системаи образи андешаҳо мешавад. Агар ба нишонаи пешматн дар матни дуум ба таври сарех ишора нашуда бошад, дар ин ҳолат ҳам ҷустори байноматният имкон дорад. Чунки назарияи байноматният нишон медиҳад, ки “ҳеч матне ба сурати мухасир ба фард вучуд надорад ва ҳамаи матнҳо, ҳатто ҳангоме ки сароҳатан ба дигар мутун ишора надоранд, мутуни муқоламаи ҳастанд” [11, с. 291].

Аз ин ҷост, ки дар байноматният ду навъи дигари он низ қобили ташхис мешавад: а) байноматнияти ҳатмӣ ё иҷборӣ ва б) байноматнияти эҳтимолиё тасодуфӣ. Агар байноматният “дар матн қарор гирифта бошад ва ғайри қобили ҳазф ё инкор бошад”, байноматнияти ҳатмӣ ё иҷборӣ махсуб мегардад. Баръакс, вақте ки “бар асоси таҷрибаи шахсии як фард ва ҳонанда эҷод гардад”, байноматнияти эҳтимолиё ва тасодуфӣ номида мешавад [23, с. 277]. Дар муайян кардани навъҳои мазкури байноматният, илова бар ишораи ошқори муаллифи дуум, огоҳӣ аз матнҳои ҳамгуни қаблан эҷодшуда ва таҷрибаи шахсии муҳотаб муҳим аст.

Ҷунонки қаблан ёдовар шуда буд, Ж. Женетт ва ба тақлид аз ӯ муҳаққиқони дигар байноматниятро ба се навъ ҷудо кардаанд: а) сарех ва эълумшуда, б) ғайрисарех ва пинҳоншуда ва в) зимнӣ.

Байноматнияти сарех ва эълумшуда иборат аз ҳузури ошқори як матн дар матни дигар аст. Муҳимтарин хусусияти байноматнияти сарех он аст, ки муаллифи матни дуум марчаъи худ, яъне матни аввалро пинҳон намекунад. Дар натиҷаи мутолиаи метавон ба навъе аз ҳузури матне дигар дар матни мавриди мутолиа қарор дошта пай бурд. Нависандаи дуум дар ин сурат ҳатман бо пешматни асари худ шинос аст ва онро мутолиа кардааст. Дар байноматнияти сарех тақрори номи қаҳрамоноӣ асосӣ ва дигар шахсиятҳо ҳам эътибор дорад.

Байноматнияти ғайри сарех ва пинҳоншуда, баръакси навъи аввал, баёнгари ҳузури пинҳони як матн дар матни дигар аст. Муҳимтарин хусусияти байноматнияти ғайри сарех он аст, ки муаллифи матни дуум бар он мекушад, то марчаъи байноматни худ, яъне матни аввалро пинҳон нигоҳ дорад. Ҷунин пинҳонкорӣ ба сабаби заруратҳои адабӣ ба вуқӯъ меояд ва ё далели дигар дорад? Албатта, зарурати адабӣ буда наметавонад. Чунки моҳияти адабии асари бадеӣ дар асоси қонуниятҳои махсус мушаххас мешавад, ки зарурати адабии он аз паёми асли ва шеваи ҳунарии баёни матлаб бармеояд. Масалан, сиркати адабӣ, ки дар назарияи асримиёнаги форсу тоҷик дорои навъҳо мебошад, бо роҳҳои гуногун ба вучуд омадана мумкин аст. Пас, ин ҷо дар суроғи далели дигаре бояд буд, ки хорич аз зарурати адабӣ мебошад.

Байноматнияти зимнӣ ҷунин аст, ки муаллиф дар асари худ нишонаҳои истифода мебарад, ки метавон аз рӯи онҳо байноматро ташхис дод, марчаъ ва мабаъҳоро муайян кард. Муҳимтарин вижагии байноматнияти зимнӣ он аст, ки нависандаи дуум мақсади пинон кардани пешматнро надорад, балки барои шинохтани он нишонаҳои боқӣ мегузорад. Аммо ин амал ба таври ошқоро анҷом дода намешавад, балки ба далелҳои ба ҳуди нависанда маълум, ки бештар далели адабӣ ҳунарист, бо ишорати зимнӣ иктифо мешавад. Аз ин ҷиҳатҳост, ки байноматнияти зимнӣ бо ду навъи дигари байноматният фарқ дорад.

Ангезаи эҷоди асар, мухтаво, тарзи баён ва сахнаҳои аз ҷиҳате монанд дар матнҳо аз ҷумлаи нишонаҳои боризи зимнӣ барои таъйини байноматният ҳастанд.

Ҳамин тавр, ҳар гоҳ нишонаҳои аз як матн дар матни дигар ҷой дошта бошад ва ё дар натиҷаи мутолаи қиёсӣ чунин ҳамхузурӣ мушоҳида шавад, робитаи миёни ду матн робитаи байноматнӣ номида мешавад. Дар ин ҳолат муҳимтарин нишонаи робитаи миёни ду асари адабӣ ҳамхузурӣ мебошад. Нишонаи ҳамхузурӣ метавонад, ки миёни ду матни мушаххас ё матнҳои зиёди қомилан адабӣ ва ё байни як матни мушаххаси адабӣ ва матн ё матнҳои ғайри адабӣ ҷустуҷӯ ва баррасӣ бишавад. Инчунин, дар таҳқиқи байноматнӣ робитаи мавҷуд метавонад, ки миёни ду матни ҳамзамон ё ҳамаср баррасӣ шавад ва ё миёни ду матне, ки ба асрҳои гуногун тааллуқ дошта бошанд.

Пайнавишт:

1. Арнольд, И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность / И. В. Арнольд : сборник статей ; науч. ред. П. Е. Бухаркин. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, 1999. – 443 с.
2. Бахтин, М. Проблемы поэтики Достоевского / М. Бахтин. – Москва: Эксмо, 2017. – 640 с.
3. Васильчикова, Т. Н. Теория интертекста в филологии: основные этапы исторического формирования // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. Социальные, гуманитарные, медико-биологические науки. – т. 18, № 1(2), 2016. – С. 189-196.
4. Гаспаров, М. Л. Литературный интертекст и языковой интертекст / М. Л. Гаспаров // Известия РАН. Серия литературы и языка. – №4. – Т. 61, 2002. – С. 3-9.
5. Кремнева, А. В. Эволюция теории интертекстуальности в контексте меняющихся парадигм / А. В. Кремнева // Вестник Новосибирского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – Т. 12, вып. 1, 2014. – С. 54-63.
6. Кристева, Ю. Бахтин, слово, диалог и роман // Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму : пер. с франц., сост., вступ. ст. Г. К. Косикова. – М.: ИГ Прогресс, 2000. – С. 427-457.
7. Низомӣ, М. З. Равобити байноматнии достони “Юсуф ва Зулайҳо”-и Ҷомӣ ва “Аҳсан-ул-қасас”-и Аҳмади Ғаззолӣ / М.З. Низомӣ // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии устодону кормандони ДМТ бахшида ба ҷашнҳои.... – Душанбе, 2020. – 451 с. – С. 273.
8. Пьезе-Гро, Н. Введение в теорию интертекстуальности / Н. Пьезе-Гро : пер. с фр. Г.К. Косикова, Б.Н. Нарумова, В.Ю. Лукасик ; общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М.: ЛКИ, 2008. – 240 с.
9. Аҳмадӣ, Бобак. Сохтор ва таъвили матн / Бобак Аҳмадӣ. – Теҳрон: Марказ, 1390.
10. Байҳақӣ, Абулфазл Муҳаммад ибни Ҳусейн. Таърихи Байҳақӣ / Абулфазл Муҳаммад ибни Ҳусейн Байҳақӣ; мусаҳеҳ: Халил Хатиб Раҳбар. Ҷилди якум. Ҷопи ҷаҳорум. – Теҳрон: Интишороти Маҳтоб, 1374. – 391 саҳ.
11. Пен, Майкл. Лукон, Даридо Криставо / Майкл Пен. Тарҷумаи Паёми Яздонҷӯ. – Теҳрон: Марказ, 1380.
12. Ҷалолӣ, Марям. Иқтибоси мафҳумӣ ва нигоришӣ аз “Шоҳнома” дар адабиёти кӯдак ва навҷавон / Марям Ҷалолӣ, Пурхолиқӣ Ҷатрудӣ // Мутолиоти адабиёти кӯдак. соли ҷаҳорум. шумораи дуввум. Поиз ва зимистони 1392. – С. 1-18.
13. Ҷатрудӣ, доктор Маҳдӯҳти Пурхолиқӣ. Байноматният ва фузунматнияти тақлидӣ ва дигаргунагӣ дар иқтибос аз “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ дар осори Мирзо Оқохонӣ Қирмонӣ / Доктор Маҳдӯҳти Пурхолиқӣ Ҷатрудӣ, Алӣ Богдори Дилқушо // Ҷусторҳои навини адабӣ. Маҷаллаи илмӣ. Пажӯҳиши шумораи 195. Зимистони 1395. – С. 23-47.
14. Ҳаётӣ, Ҳамид. Байноматният. Бахши якум. / Ҳамид Ҳаётӣ www.ilosophers.atspase.com таърихи ручӯъ: 12.05.2020.

15. Дод, Симо. Фарҳанги истилоҳоти адабӣ, воҷаномои мафохим ва истилоҳоти адаби форсӣ ва аврупоӣ ба шеваи татбиқӣ ва тавзеҳӣ / Симо Дод. – Техрон: Марворид, 1378. – 396 саҳ.
16. Санҷарӣ, Ҷамила. Наҳду баррасии осори бознависӣ аз “Шоҳнома”, “Калила ва Димна”, “Марзбоннома”, “Мантику-т-тайр”, “Маснавӣ” ва “Гулистон” барои кӯдакон ва навҷавонон... Поённомаи кориносии ариад. – Донишгоҳи озоди исломии воҳиди Карх, 1384.
17. Софӣ, Ҳомид. Баррасии достони Каюмарс дар “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ ва таърихи арабии мутаасир аз “Сайру-л-мулкӯ” бар асоси фузунматнӣ Жанет / Ҳамид Софӣ ва дигарон // Матниносии адаби форсӣ. 1395(б). соли 52, давраи ҷадид, соли ҳаштум, шумораи 1 (наёнаӣ 29). – С. 17-34.
18. Софӣ, Ҳомид. Муқоисаи таҳлилии “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ ва таърихи арабии мутаасир аз “Сайру-л-мулкӯ” то поёни садаи 4 бар асоси фузунматнӣ Жанет / Ҳамид Софӣ... Рисолаи докторо... Донишгоҳи Фирдавсӣ. – Машиҳад, 1395 ((а)).
19. Тиллоӣ, Мавлуд. Муқоисаи татбиқии манзумаи “Лайлӣ ва Мачнун”-и Низомӣ ва намоишномаи Сайри Ануд ва Баржок Рустон аз манзури байноматнӣ Жерар Жанет/Мувлуд Тиллоӣ, Исҳоқ Тугёнӣ, Мухрнос Тилоӣ//Ду фаслномаи наҷсуҳии ҳамаи адабиёти татбиқӣ. – Давраи 1, шумораи 1 (наёнаӣ 1), баҳор ва тобистони 1392. – С. 95-119.
20. Обидӣ, Маҳмуди Порсонасаб, Симо Абосӣ//Адаби форсии Донишқадаи адабиёт ва улуми инсонии Донишгоҳи Техрон. – Давраи 1, шамораи 7, поиз ва зымистон, 1390. – С. 27-44.
21. Гуломҳусейнзода, Ҷарибризо. Михаил Бахтин; Зиндагӣ, андеши ва мафохими бунёдин/Ҷарибризо Гуломҳусейн, Нигоҳ Гуломтур. – Техрон: Рӯзгор, 1378.
22. Маҳмудзода, Фаршита. Таҳлили байноматнӣ Роҳату-л-судур” ва “Шоҳнома” бар мабнои тароматнӣ Жерар Жанет/ Фаршита Маҳмудзода//Матниносии адаби форсӣ (илмӣ-наҷсуҳии)Донишқадаи адабиёт ва улуми инсонии Донишгоҳи Исфохон. – Давраи ҷадид, шумораи 1. (наёнаӣ 33). – баҳор 1396. – С. 107-120.
23. Мутлақ, Номвари Баҳман. Даромаде бар байноматнӣ/Баҳман Номвари Мутлақ. – Техрон: Сухан, 1390. – 440 саҳ.
24. Муин, Муҳаммад. Фарҳанги форсӣ (матавассит, ҷилди панҷум). – Туехро: Сипехр, 1376. – 1229 саҳ.
25. Меҳмондӯстӣ, доктор Зулфиқор Алломӣ. Баррасии равобити байноматнӣ “Минуи хирад” ва дебоҷаи “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ. (бар асоси назарияи Жерар Жанет)/доктор Зулфиқор Алломи Меҳмондӯстӣ, Нафиса Муродӣ//Нарияи “Адаб ва забон”-и Донишқадаи адабиёт ва улуми инсонии Донишгоҳи Шаҳиди боҳунари Кирмон. – соли 20. – шамораи 41. – баҳор ва тобистони 1396. – С. 245-263.
26. Нодирӣ, Фарҳод. Коркарди назарияи “Тароматнӣ” дар каифу воқоии таъсирпазирии “Гӯшнома” аз “Шоҳнома” / Фарҳод Нодирӣ, Самия Нодирӣ// Фаслномаи матниносии адаби форсӣ (илмӣ-наҷсуҳии). – Донишгоҳи Исфохон, баҳор 1398. –шумораи аввал (наёнаӣ 37). – С. 169-187.
27. Венстар, Рочер. Пешидаромаде бар мутолиаи назарияи адабӣ/Рочер Венстар; тарҷумаи Илҳа Деҳнавӣ. – Техрон: Рӯзнигор, 1382.
28. Barthes, R. Theory of text / Roland Barthes. – London: Rotledge, 1981.
29. Genette, G. Palimpsests: Literature in Second Degree / Gerard Genette ; Translated by: Channa Newman and Calude Doubinsky. – Lincoln: University of Nebraska Press, 1997.
30. Genette, G. Palimpsests: Literature in Second Degree / Gerard Genette. – Paris: Larousse, 1982.
31. Sanders, J. Adaptation and appeopiation / J. Sanders. – London and New York: Routledge, 2006.

Reference Literature:

1. **Arnold I. V.** *Semantics. Stylistics. Intertextuality* // **I. V. Arnold:** collection of articles: scientific editor - P. Ye. Buharkin. - Saint-Petersburg State University, 1999. - 443 pp.
2. **Bahtin M.** *The Problems of Dostoevsky's Poetics* // **M. Bahtin.** - Moscow: Exmo, 2017. - 640 pp
3. **Vasilchikova T. N.** *The Theory of Intertext in Philology: Major Stages of Historic Formation* // *Tidings of Samara Scientific Centre under the Russian Academy of Sciences. Social, Humanitarian, Medico-Biological Sciences.* - V. 18, №1(2), 2016. - pp. 189-196
4. **Gasparov M. L.** *Literary Intertext and Linguistic Intertext* // **M. L. Gasparov** // *RAS Tidings. Series of Literature and Language.* - 2002, №4. - V. 61. - pp. 3-9
5. **Kremneva A. V.** *Evolution of the Theory of Intertextuality in the Context of Changing Paradigms* // **A.V. Kremneva** // *Bulletin of Novosibirsk State University. Series: Linguistics and Intercultural Communication.* - 2014, V. 12, Issue 1. - pp. 54-63
6. **Kristeva Yu.** *Bahtin, Word, Dialogue and Novel* // *French Semiotics: from Structuralism to Post-Structuralism: translation from French, compilation, introductory article* - G. K. Kosikov. - M. : "Progress" state publishing-house, 2000. - pp. 427-457
7. **Nizomi M. Z.** *Intertextual Ties between the Poems "Yusuf and Zulayho" by Djami and "Ahsan-ul-Kasas" by Ahmad Gazoli* // **M. Z. Nizomi.** *Materials of the Republican Conference of the Professors of the Tajik National University.* - Dushanbe, 2020. - 451 pp.
8. **Pieghe-Gro N.** *Introduction into the Theory of Intertextuality* // **N.Pieghe-Gro:** translation from French by G. K. Kosikov, B. N. Narumov, V. Yu. Lukasik; general recension and introductory article by G. K. Kosikov. - M. : LKI, 2008. - 240 pp.
9. **Ahmadi Bobak.** *Text Structure and Commentaries.* - Tehran: Centre, 1390 hijra
10. **Baihaki Abulfazl Mukhammad ibni Huseyn.** *The History of Baihaki* // **Abulfazl Mukhammad ibni Huseyn Baihaki.** Compiler: Khalil Khatib Rahbar. Volume one. The fourth edition. - Tehran: Publishing-House "Mahtob" (Moonlight), 1374 hijra. - 391 pp.
11. **Pen, Michael; Lukon, Darido Christavo** // **Michael Pen.** Translation by Payom Yazdonjo. - Tehran: Centre, 1380 hijra
12. **Djalol Maryam.** *Notional and Descriptive Citations from "Shakhname" in Children's and Teenagers' Literature* // **Maryam Djaloli, Purholik Chatrudi** // *Readings in Children's Literature, the fourth year, number two. Autumn and Winter of 1392 hijra.* - pp. 1-18
13. **Chatrudi, Dr. Mahduhti Purholik.** *Intertextuality and Hypotextuality and Alteration in Citations from Firsawsi's "Shakhname" in Mirzo Okohoni Kizmoni's Creation* // *New Literary Explorations. Scientific Journal. Research №195. Winter of 1395 hijra* - pp. 23-47
14. **Khayot, Hamid.** *Intertextuality. Part one* // **Hamid Khayot** www.ilosophers.atspase.com (Date of appeal: 12.05.2020)
15. **Dod, Simo** *Comparative Exploratory Persian-European Dictionary of Literary Terms and Notions* // **Simo Dod.** - Tehran: *Marvorid* (Pearl), 1378 hijra. - 396 pp.
16. **Sanjari, Djamilya.** *Criticism and Research of Retelling from "Shakhname", "Kalila and Dimna", "Marzbonnoma" "Mantik-t-tayr", "Masnavi" and "Guliston" for Children and Teenagers.* Unitary Free Islamic University of Karkh. 1384 hijra

17. **Sofi, Hamid.** *Studies of Kayumars' Poem in "Shakhname" by Firdawsi and Arabic History Being Affected with "Sayru-l-mulukho" on the Basis of Hypotextuality by Djanet // Hamid Sofi et alia // Textology of Persian Literature. 1395 (b) hijra, new period, year eight, number 1. -pp. 17-34*
18. **Sofi, Hamid.** *Correlative Analysis of Firdawsi's "Shakhname" and Arabic History Being Affected with "Sayru-l-mulukho" up to the End of the 4-th Century on the Basis of Hypotextuality by Djanet // Hamid Sofi. Doctoral dissertation. Firdawsi University. - Mashhad, 1395 (a) hijra*
19. **Tilloi Mavlud.** *Correlation of the Poem "Lailo and Majnun" by Nizomi and the Performance by Sayri Anud and Barzhok Rustam under the Angle of Intertextuality of Djanet Zherar // Mavlud Tilloi, Ishok Tugyoni, Muhrnoz Tilloi // Two Periodical Studies in Correlative Literature. - Quarterly 1, number 1 (consequential 1), spring and summer of 1392 hijra. - pp. 95-119*
20. **Obidi, Makhmud Porsonasab, Simo Aboosi // Persian Literature and Humanitarian Sciences (scientific edition of Tehran University). - Quarterly 1, №7, autumn and winter of 1390 hijra. - pp. 27-44**
21. **Gulomhuseynzoda, Garibrizo; Bahtin, Michail.** *Life. Ideas and Fundamental Concepts. - Tehran: RyoZgor (Epoch and Time), 1378 hijra*
22. **Makhmudzoda, Farishta,** *Intertextual Analysis of "Rohatu-l-sudur" and "Shakhname" on the Basis of Paratextuality by Djanet // Farishta Makhmudzoda. Textology of Persian Literature (scientific research). The faculty of literature and humanitarian sciences under Isfahan University. Djadid quarterly (moslemic month), №1(33) (consequential 33-spring of 1396 (hijra). - pp. 107-120*
23. **Mutlak, Nomvari Bahman.** *Introduction into Intertextuality // Bahman Nomvari Mutlak. - Tehran: Word, 1390 hijra. - 440 pp.*
24. **Muin, Mukhammad.** *Persian Dictionary. Volume 5. - Tuehro: Sipehr (Firmament), 1376 hijra. - 1229 pp.*
25. **Mehmondusti, Dr. Zulfikor Allomi.** *Exploration of Intertextual Ties between "Minui Hiraad" and Firdawsi's "Shakhname" (in Pursuance with Djanet Zherar's Theory) // Dr. Zulfikor Allomi, Mehmondusti, Nafis Murodi. The edition "Literature and Language" published at the faculty of literature and humanitarian sciences under Shahid Kirman's University. Year 20, №41, 1396 hijra, - pp. 245-263.*
26. **Nodiri, Farhod.** *Elaboration of the Theory of "Metatextuality" on the Basis of Perception of "Gushnoma" as Treated in "Shakhname" // Farhod Nodiri, Samiye Nodiri. Quarterly edition of "Textology of Persian Literature" (scientific research). - Isfahan University, spring of 1398 hijra. №1(37). - pp. 169-187*
27. **Vepstar, Roger.** *Introduction into the Studies of Literary Theory // Roger Vepstar, translation by Ilha Dehnavi. - Tehran: RyoZnigor (Current Events), 1382 hijra.*
28. *Barthes, R. Theory of Text / Roland Barthes. – London: Rotledge, 1981.*
29. *Genette, G. Palimpsests: Literature in Second Degree / Gerard Genette ; Translated by: Channa Newman and Calude Doubinsky. – Lincoln: University of Nebraska Press, 1997.*
30. *Genette, G. Palimpsests: Literature in Second Degree / Gerard Genette. – Paris: Larousse, 1982.*
31. *Sanders, J. Adaptation and Appeopiation / J. Sanders. – London and New York: Routledge, 2006.*